

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Kritika totalitních režimů v díle George Orwella

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.

Vypracovala: Hana Pavlicová

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Kritika totalitních režimů v díle George Orwella“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 21. 4. 2011

Hana Pavlicová

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Eduardu Radvanovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Hana Pavlicová

OBSAH

Úvod	5
1. Kritika totalitních režimů v díle G. Orwella	6
1.1. Stručná obecná charakteristika totalitních režimů	6
1.2. Kritika totalitních režimů v díle G. Orwella	7
1.3. Přiblížení manipulativních praktik totalitních režimů (využití díla G. Orwella)	12
2. Riziko mediální manipulace	17
2.1. Stručný obecný popis a moc masových médií	17
2.2. Možnosti masmédií v totalitním režimu a v demokracii	22
3. Pedagogika a sociální pedagogika v mediální výchově	28
3.1. Mediální výchova	28
3.2. Sociální pedagogika v mediální výchově	30
4. Sociologický průzkum	32
4.1. Cíle průzkumu	32
4.2. Metoda průzkumu	32
4.3. Charakteristika výběrového vzorku	32
4.4. Vyhodnocení výsledků	33
4.5. Interpretace výsledků a celkové shrnutí průzkumu	42
Závěr	45
Shrnutí	46
Anotace	47
Klíčová slova	47
Seznam použité literatury	48

Úvod

Od pádu totality, z pohledu dějin, neuplynula téměř žádná doba. Avšak z pohledu lidského života je dvacet let neuvěřitelně dlouhá doba. Dnešní mladá generace zná totalitní režim pouze z hodin dějepisu, knih, filmů či vyprávění, které je vždy emocionálně zabarvené. Každý člověk žijící v určitém režimu na něj nahlíží jinak. Jinak vidí období totality vysoce postavený člen strany, jinak disident. Kdo tuto dobu nezažil, nedovede si plně uvědomit její úskalí. Totalitní režim a jeho manipulativní praktiky silně ovlivnil ohromné množství lidí. Člověk se bál sdělit veřejně svůj vlastní názor. Za každou větu, i naprosto nezávadnou, či dokonce slovem se dalo nalézt mnoho významů a narážek na režim a představitele moci, což mohlo vést až k odnětí svobody. V nadsázce lze říci, že člověk se bál i samostatně myslet. Jak lze také mít vlastní úsudek, když veškerá literatura, časopisy, noviny, filmy, divadlo i televizní program procházely přísnou cenzurou? V rámci objektivit je však nutno zdůraznit, že cenzura existuje již od vzniku knihtisku a slouží k ovládnutí lidí, zamlčování informací nebo šíření dezinformací. Totalitní režimy ji ale dovedly téměř k dokonalosti. Veškeré informace podávané autoritativním režimem jsou tomuto zřízení poplatné. Proto tvoří velmi důležitý prvek, nejen v tomto typu společnosti, masmédiá. Pokud člověk nemá možnost výběru, lze je snadno zneužít k utváření patřičných názorů a ovlivňování. Ve společnosti, kde vládne totalita, mohou lidé číst pouze literaturu opěvující tento režim a upevňující „správné“ vědomí obyvatel.

Nezanedbatelné množství mladých lidí pohlíží na komunistickou stranu jako na stranu, která vychází vstříc potřebám a zájmu obyčejných lidí, stávají se jejími členy a posilují tak její postavení. O chování této strany v době nedávno minulé se jim často předkládají nepřesné a neúplné informace. Vždyť ani člověk nerad hovoří o svých životních nezdarech a chybách, natož strana, která hledá a potřebuje získat nové členy. Považuji za nezbytné mladým lidem, ale i starší generaci neustále připomínat stinné stránky tohoto režimu.

1. Kritika totalitních režimů v díle G. Orwella

1.1. Stručná obecná charakteristika totalitních režimů

Člověk žijící ve svobodném demokratickém státě nemůže plně pochopit způsob života ve státě totalitním. Způsob těchto životů je totiž naprosto odlišný. Některé věci, chování či vyjadřování, které je na jedné straně naprosto běžné, je na straně druhé považováno i za trestný čin. Vlastně nelze jednoznačně říci, co ještě je typické pro totalitní režim a co již nikoli. Zřejmé je především to, že se jedná o nedemokratickou formu vlády.

Nejvýraznějším znakem totalitního státu je absolutní vláda jedné strany, která se snaží plně ovládnout nejen veřejný, ale i soukromý život jak jedince, tak i celé společnosti. Neméně typické jsou i další rysy charakterizující totalitní stát jako ideologie vynucovaná státem, ovládnutí státního aparátu, centrální řízení ekonomiky, řízení policejních složek a velmi důležité je i úplné ovládnutí médií.

Fenoménem totalitarismu se zabývá Raymond Aaron, hledající odpověď na otázku v čem spočívá fenomén totalitarismu. Vždyť tento jev, jako všechny společenské jevy, zavdává příčinu k četným definicím podle stanoviska, které pozorovatel zaujímá. Autor vyčlenil pět základních prvků totalitarismu.¹

- Fenomén totalitarismu patří k režimu, který poskytuje jedné straně monopol na politickou činnost.
- Monopolní strana je vedena nebo vyzbrojena ideologií, které přikládá absolutní autoritu a která se v důsledku toho stává oficiální státní pravdou.
- K šíření této oficiální pravdy si pak stát vyhrazuje dvojí monopol, monopol prostředků násilí a monopol prostředků přesvědčování. Všechny komunikační prostředky, rádio, televize, tisk, jsou řízeny a ovládány státem a těmi, kdo ho zastupují.

¹ Aron, R. Demokracie a totalitarismus. Brno: Atlantis, 1993, strana 158

- Většina ekonomických a profesních aktivit je podřízena státu a stává se jistým způsobem součástí státu samého. Protože stát je neoddělitelný od své ideologie, je většina ekonomických a profesních aktivit zbarvena oficiální pravdou.
- Protože všechno je státní činnost a protože každá činnost je podřízena ideologii, je chyba, které se někdo dopustí v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybou ideologickou. Odtud vyplývá nakonec politizace, ideologické přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní i ideologický.“

Výše uvedená kritéria splňuje ideologie, k níž inklinoval fašismus, nacismus a komunismus. Většině lidí se při vyslovení pojmu totalitní režim vybaví především stalinistický Sovětský Svaz či Hitlerova Třetí říše a zvěrstva, kterých snad člověk ani nemůže být schopen. Totalitarismus potlačuje především člověka, jeho práva, jeho osobitost, jeho jedinečnost, jeho morálku, veškerý jeho soukromý život ve jménu propagované ideologie. A právě v tom tkví jeho zřůdnost.

V jediné větě Benita Mussoliniho je stručně obsažena charakteristika totalitarismu: „Vše ve státě, nic proti státu, nic mimo stát.“

1.2. Kritika totalitních režimů v díle G. Orwella

Totalitní režim ovlivňuje každodenní život občanů. Nikdy a nikde si člověk nemohl být jistý, a tak se neustále musel chovat dle požadavků vládnoucí strany. Nemohl nikomu plně důvěřovat, své myšlenky si musel nechávat sám pro sebe a veřejně mohl prezentovat pouze žádoucí názory, s ostatními občany se mohl scházet především na schůzích a mítincích organizovaných vládnoucí stranou, ke čtení si mohl vybírat pouze z literatury schválené vládnoucím režimem. V totalitním režimu jako by samotný člověk neexistoval.

Mnoho světových autorů se ve svých dílech věnovalo totalitnímu režimu. Jedni jej opěvovali, druzí zatracovali. Patrně k největším kritikům totalitního režimu patřil George Orwell. Hovořit o díle George Orwella nelze, aniž by nebylo řečeno pár slov o samotném autorovi.

George Orwell, vlastním jménem Eric Arthur Blair, se narodil v Indii britskému úředníku. V jeho čtyřech letech se rodina přestěhovala do Anglie. Orwell studoval na elitní soukromé škole, avšak záhy odešel do Barmy, kterou opustil kvůli rasovým a společenským nerovnostem. Pobýval v Anglii a Francii mezi společenskou spodinou. Aktivně se účastnil španělské občanské války, během druhé světové války působil jako redaktor BBC. A právě během španělské občanské války se Orwell setkává s intrikami, které splétá španělská levice.

Při čtení Orwellových románů, především *Farma zvířat* a *1984* bychom mohli konstatovat výstižný popis doby nedávno minulé. Jestliže si však uvědomíme, že Orwellovo ústřední dílo vzniklo v roce 1948, nelze než tiše žasnout nad jeho přesným odhadem budoucnosti.

Kritikou totalitního režimu Orwell nešetří především v díle *1984*, kde představuje ideální totalitní stát, který striktně kontroluje každého svého občana, zda koná a myslí v souladu s politikou státu a Strany. Již jen hesla „Vojna je mír“, „Svoboda je otroctví“ či „Nevědomost je síla“ nám ukazují absurdní život v této zemi, kde je člověk sledován na každém kroku za neustálého upevňování ideologie státu. Hrůznost citového odloučení od rodiny, kdy Strana neponechává nic náhodě a správně ideologicky smýšlející občany si vychovává již od útlého dětství. Autor nastiňuje působení v organizaci *Zvěd*, kde byly děti systematicky přetvářeny na malé neovladatelné divochy, přičemž neměly nikdy sklony k jakékoli rebelii proti stranické disciplíně. Naopak, zbožňovaly Stranu a vše, co s ní tak či onak souviselo. Písně, průvody, transparenty, výlety, výcvik s puškami-atrapami, vykřikování hesel, zbožňování Velkého bratra – to vše byla pro ně velkolepá hra. Všechna jejich divokost se vylévala ven a směřovala proti nepřátelům státu, proti cizincům, zrádcům, sabotérům, ideozločincům. Bylo vlastně normální, že se lidé po třicítce báli vlastních dětí. A měli pro to dobrý důvod, vždyť málokdy uplynul týden bez zprávy o tom, jak ten či onen malý špiel (všeobecně nazýván „dětský hrdina“) uslyšel nějakou kompromitující poznámku a udal své rodiče Ideopolicii.²

² Srov. Orwell, G. 1984. Bratislava: Sloart, 2006. str. 24

V díle 1984 se George Orwell zabývá též mezilidskými vztahy: navázání přátelství představovalo neskutečné nebezpečí. Lidé se báli i sami sebe navzájem, každého pohledu, doteku či proneseného slova. Za zcela lidským či citovým zájmem člověk nacházel především udavačství či provokace, nenapadlo jej, že by o něj jiná osoba mohla mít jiný zájem než zájem politický. Autor ve své knize líčí pocity hlavního hrdiny, o kterého projeví na schůzi zájem dívka. Popisuje, jak se na hlavního hrdinu potočila dívka u vedlejšího stolu a hleděla na něj. Ve chvíli, kdy zavadila o jeho pohled, zrak odvrátil. Hlavnímu hrdinovi vystoupil na zádech pot a jeho tělem zalomcoval ukrutně bolestivý záchvat hrůzy. Ten téměř ihned ustoupil, ale zanechal po sobě jakýsi zvířecí nepokoj. Přemýšlel, proč ho pozorovala a zda ho opravdu špehuje. Naneštěstí se nemohl rozpomenout, zda při jeho příchodu už seděla u stolu anebo přišla až po něm. Uvědomil si, že na včerejší schůzi si rozhodně sedla hned za něj, i když to určitě nebylo nutné. Byl přesvědčen, že jejím skutečným záměrem bylo poslouchat ho, a tak zjistit, zda se na schůzích chová dostatečně aktivně.³

Nejen přátelství, láska, manželství, ale jakákoli vazba na jinou osobu nebyla dle Orwella Stranou vítána. Cílem Strany nebylo jen to, aby mezi muži a ženami nevznikaly vztahy věrnosti, nad kterými neměla moc. Pravým, i když nevyhlášeným smyslem byla snaha odstranit z pohlavního styku jakékoli potěšení. Ani ne tak láska jako erotika představovala nepřítel, a to jak v manželství, tak mimo něj. Každé manželství straníků musela schválit speciálně ustanovená komise a povolení nikdy nedala, když příslušný pár vzbuzoval dojem, že se fyzicky přitahuje. Jediným uznávaným smyslem manželství bylo zplodit děti, které mají sloužit Straně.⁴

V Orwellově totalitním státu je člověk neustále pod dohledem. Občany při každém pohybu i při každém proneseném slovu sledovaly nejen děti, ale i ostatní obyvatelé a především všudypřítomný Velký bratr, jehož portréty zdobily téměř každé volné místo a jehož oči každého sledovaly. Dokonce i z mincí člověka špehovaly oči Velkého bratra. Z mincí, ze známek, z obálek knih, z transparentů, z plakátů, z krabiček cigaret – ze všeho. Ať člověk spal nebo bděl, pracoval nebo jedl, nebo byl venku, nebo

³ Srov. Orwell, G. 1984. Bratislava: Slovart, 2006. str. 54

⁴ Srov. Orwell, G. 1984. Bratislava: Slovart, 2006. str. 57

doma, ve vaně nebo v posteli – nedalo se před nimi schovat. Nic člověku nepatřilo, jen těch pár kubických centimetrů uvnitř jeho lebky.⁵

Totalitní režim neorganizuje svým občanům volný čas, ale je vhodné zachovávat ve svém chování stereotyp. Jakékoli pro dnešního člověka běžné chování mohlo být v Orwellově státě velmi podezřelé, dokonce až nebezpečné. Za banální změnou trasy při cestě z práce, procházkou městem či výletem na venkov lze v totalitním státu hledat cokoli. Člověka mohla zastavit hlídka, mohla po něm chtít ukázat doklady, ptát se, co tu onen člověk pohledává, ptát se, v kolik hodin onen člověk odešel z práce, ptát se, zdali touto cestou chodí domů pravidelně a vznášet plno dalších dotazů. Ne že by existoval zákaz chodit domů z práce neobvyklou cestou. Když se to však Ideopolicie dozvěděla, stačí to, aby se o člověka začala zajímat.⁶ A obyčejný výlet či cesta na venkov nebyla též úplně bez problémů, člověk byl pod dohledem neustále. Všeobecně v Orwellově státě neplatilo, že člověk na venkově byl mnohem bezpečnější. Obrazovky zde sice neměli, ale vždy tu číhalo nebezpečí skrytých mikrofonů, které mohly zachytit a identifikovat konkrétní hlas; kromě toho nebylo lehké podniknout cestu a neupoutat něčí pozornost. Na vzdálenost kratší než sto kilometrů člověk v pase nepotřeboval výjezdní povolení, ale příležitostně se na železničních stanicích pohybovaly hlídky, které kontrolovaly doklady každého straníka, na kterého narazily, a kladly mu nepříjemné otázky.⁷

Obludnost totalitního myšlení vykreslil autor v závěru románu, kdy vysoce postavený člen strany vysvětluje duševně a psychicky zlomenému hlavnímu hrdinovi co je filozofií Státu. Poučuje jej, že pokrok v jejich světě bude pokrokem směrem k větší bolesti. Staré civilizace údajně vyhlášovaly, že jsou založeny na lásce a spravedlnosti. Ta jejich je založena na nenávisti. V jejich světě nebudou jiné city kromě strachu, zloby, nadšení z vítězství a ponižování sebe samého. Vše ostatní bude zrušeno. Budou zpřetrhána pouta mezi dítětem a rodičem, mezi jedním a druhým člověkem, mezi mužem a ženou. Už v dnešní době se údajně nikdo neodváží důvěřovat manželce, dítěti, příteli. Straníky popisuje vizi budoucnosti, kde nebudou ani manželky, ani přátelé a nebude existovat věrnost kromě věrnosti Straně, nebude existovat láska

⁵ Srov. Orwell, G. 1984. Bratislava: Slovart, 2006. str. 26

⁶ Srov. Orwell, G. 1984. Bratislava: Slovart, 2006. str. 71

⁷ Srov. Orwell, G. 1984. Bratislava: Slovart, 2006. str. 99

kromě lásky k Velkému bratrovi, nebude existovat smích kromě vítězoslavného hurónského smíchu nad poraženým nepřítelem, nebude existovat umění, literatura, věda. Až bude Strana všemocná, věda jí nebude k ničemu. Nebude existovat rozdíl mezi krásou a ošklivostí, nebude existovat zvědavost, radost ze života a všechny požitky budou zničeny. Zato vždy, tu bude opojení mocí, které se bude stále zesilňovat a nabývat jemnějších forem. Vždy, v každé chvíli tu bude vzrušení z vítězství, slastný pocit, že šlape po bezmocném nepříteli. Jestli si někdo potřebuje nakreslit obraz budoucnosti, měl by si představit boty, které věčně dupou po lidské tváři.⁸

Pod vládou totalitních režimů nejvíce trpěli obyčejní lidé. Ti postupně ztráceli sebedůvěru, sebeúctu, ideály, zájem o jakoukoli činnost i o vzdělání a kulturu. Byli zbaveni svobody v nejširším smyslu slova. Existovalo však nemalé množství lidí, které fanaticky bránilo jak toto zřízení, tak i její představitele moci. Mnozí lidé si kladou otázku, jak je vůbec možné, aby se člověk v takové míře podřídil nekompromisnímu vedení. Tuto otázku si položil i Erich Fromm. Zabýval se mechanismy úniku člověka před svobodou, které vyplývají z nejistoty osamělého jedince, jeho tendence vzdát se nezávislosti svého vlastního individuálního JÁ, sloučit je s někým nebo něčím mimo sebe sama, a tak získat sílu, která jeho vlastnímu JÁ chybí. Snaží se o únik z nesnesitelného pocitu bezmocnosti a usiluje stát se částí většího a mocnějšího celku mimo sebe sama, ponořit se do něho a podílet se na něm. Touto mocí může být osoba, instituce, Bůh, národ, svědomí nebo duševní nutkání. Tím, že se člověk stane částí nějaké moci, kterou pociťuje jako neotřesitelně silnou, věčnou a okouzující, podílí se na její síle a slávě. Člověk jí vydá své JÁ a zřekne se veškeré síly a hrdosti se sebou spojené, ztratí vlastní integritu jako individuum a vzdá se svobody; získá však novou jistotu a novou hrdost svou účastí na moci, jíž se podřizuje. Získává tedy jistotu proti trýznivým nejistotám.⁹ A jelikož společnost tvoří lidé, zaměřila jsem se ve své kritice především na dopad, který měl totalitní režim na své občany.

⁸ Srov. Orwell, G. 1984. Bratislava: Slovart, 2006. str. 220

⁹ Srov. Fromm, E. Strach ze svobody. Praha: Naše vojsko, 1993 str. 79 až 86

1.3. Přiblížení manipulativních praktik totalitních režimů (využití díla G. Orwella)

S manipulativními praktikami se člověk v jakémkoli režimu setkává dennodenně. Zásadní rozdíl je však v ovlivňování člověka v demokratickém či totalitním státě, kdy pouze v jednom z nich má možnost volby. Utvořit si vlastní úsudek z dostatku dostupných informací lze jen v demokracii. Totalitní režim pečlivě tají nepohodlné informace před svými občany a předkládá jim ideologicky nezávadné zprávy. Totalitarismus je živnou půdou pro manipulativní praktiky.

Jasnou ukázkou manipulativních praktik nacházíme v románu George Orwella *Farma zvířat*, který čtenáři formou bajky nabízí příběh revoluce, od ideálních představ až po finální rozdílnou skutečnost. Autor neskryvá podobnost s dějinami Sovětského svazu, ani s jeho představiteli. Děj se odehrává na farmě, kde se vzbouří hospodářská zvířata, vyženou farmáře a hospodaří si samy. Zpočátku je vidět nadšení i rovnost všech zvířat, postupem času se ujímají moci prasata, která manipulativními praktikami posilují svoji moc na úkor ostatních zvířat. V závěru je jasně vidět, že pro zvířata, kromě prasat, vůbec žádná změna k lepšímu nenastala.

Všichni tvorové žijí svým pasivním a vcelku spokojeným životem až do dne, kdy jim je vnuknuta na farmě myšlenka na změnu. Velmi důležité je nejen postavení toho, kdo myšlenku vysloví, ale i jeho řečnické umění a projev, se kterým se posluchači ztotožní. Ve výše uvedeném díle se jedná o váženého kance, který na pozadí snu nabízí zvířatům na farmě myšlenku na závratnou změnu jejich života: „V čem je, soudruzi, podstata života? Jen se podívejte. Naše životy jsou bídné, upracované, krátké. Narodíme se, dostaneme nažrat jen tolik, abychom nechcípili, ti, kteří mohou, musí pracovat až do vyčerpání, a jakmile nám dojdou síly a už nejsme užiteční, je náš život krutě ukončen. Žádné zvíře v Anglii nezná štěstí a odpočinek. Žádné zvíře v Anglii není svobodné. Zvířecí život je bída a otroctví. Taková je pravda, soudruzi. Proč tedy žijeme v tak bídných podmínkách? Protože skoro všechn výtěžek naší práce nám kradou lidé! A tady, soudruzi, je odpověď na všechny naše problémy. Ta odpověď spočívá v jediném slovu – Člověk. Člověk je náš jediný opravdový nepřítel. Odstraňme Člověka a hlavní příčina hladu a přepracování zmizí. Člověk je jediný tvor, který konzumuje,

aniž něco vytváří. Přesto je pánem všech zvířat. Nutí je pracovat a vrací jim jen tolik, aby je udržel při životě, a zbytek si nechává. Copak není jasné, soudruzi, že toto zlo našeho života pochází z tyranie lidských bytostí? Produkty naší práce nám budou patřit pouze tehdy, zbavíme-li se Člověka! Mohli bychom získat svobodu a bohatství téměř ze dne na den! Co tedy musíme udělat? Ve dne v noci, tělem i duší pracovat na svržení lidské rasy. A to je moje poselství, soudruzi: REVOLUCE!“¹⁰

Revoluce má přinést změnu k lepšímu životu, kdy si budou všichni rovni, a zakládá se na přesvědčení, že pravidla, která byla stanovena, budou všemi dodržována. Právě počáteční euforií a nadšením z nově vybudovaného zřízení, postupným rozčarováním při stálém odklonu od původních ideí až po absolutní rezignaci se vyznačuje totalitní stát. V díle Farma zvířat George Orwell poukazuje na negativní vliv moci a s ní související propagandy. V románu se zvířata dohodla na určitých pravidlech a stanovila si sedm příkázání, která je nutno dodržovat. S přibývajícím mocí prasat však byla jak pravidla, tak příkázání porušována. Každé porušení, na které bylo upozorněno, bylo prasaty velmi pečlivě vysvětleno jako obětováním se pro blaho ostatních. Jako příklad lze uvést obhajování prasat při ztrátě jablek a mléka, které mělo být poctivě rozděleno mezi všechna zvířata: „My prasata pracujeme duševně. Celé zařízení této farmy závisí na nás. Ve dne v noci se staráme o vaše blaho. My ta jablka jíme a mléko pijeme pro vás! Víte, co by se stalo, kdybychom my, prasata, nebyla schopna dostát svým povinnostem? Johnes by se vrátil! Byla-li si zvířata něčím naprosto jista, pak tím, že nechtějí Johnese zpět. Když se na celý problém podívala z tohoto úhlu, neřekla už ani slovo. Bylo přece úplně jasné, že je v jejich zájmu, aby si prasata uchovala dobrou kondici.“¹¹

Některá velmi závažná porušení zásad jak v Orwellově díle, tak ve skutečném světě mohou nastat, aniž by si to kdokoli uvědomil. Na ztrátu rovnosti poukazuje autor při seznámení zvířat s novým uspořádáním na farmě: „Soudruzi, jsem přesvědčen, že každé zvíře si jistě uvědomuje, jak velkou oběť na sebe vzal soudruh Napoleon, když přijal povinnost vést ostatní. Nemyslete si, soudruzi, že vést je snad nějaké potěšení. Naopak, je to hluboká a těžká odpovědnost. Nikdo si neuvědomuje lépe než soudruh

¹⁰ Orwell, G. Farma zvířat. Praha: Aurora, 2004, strana 10

¹¹ Orwell, G. Farma zvířat. Praha: Aurora, 2004, strana 40

Napoleon, že všechna zvířata si jsou rovna. Byl by šťasten, kdyby vás mohl nechat rozhodovat. Ale vy byste někdy mohli rozhodnout špatně! Soudruzi, a kam bychom se pak dostali?¹² Nejen zvířata na fiktivní farmě, ale i lidé v reálném světě, jsou mnohdy rádi, že důležitá rozhodnutí týkající se blaha všech, bude za ně činit někdo jiný.

Jestliže se porušují zásady, je nutné přizpůsobit fakta současnému stavu. Ve svých románech 1984, *Farma zvířat* i *Hold Katalánsku* se Orwell zaměřuje na významné pozměňování faktů jak historických, tak současných. V totalitních režimech je nutné sloučit historii s učením tohoto zřízení, v opačném případě by mohl nastat rozpor. Sám autor se s touto skutečností setkal během občanské války ve Španělsku, kdy osobní zážitky mohl konfrontovat s novinovými články, což zaznamenává v románu *Hold Katalánsku*. Ve větší míře se tomuto problému věnuje v díle *Farma zvířat*, kde si zvířata sepsala sedm příkázání, kterými se budou řídit. Postupem času tato pravidla přestala vyhovovat vládnoucím prasatům, proto je přizpůsobila pro svoji potřebu (Žádné zvíře nebude spát v posteli – Žádné zvíře nebude spát v posteli s prostěradly; Žádné zvíře nebude pít alkohol – Žádné zvíře nebude pít alkohol přes míru; Žádné zvíře nezabije jiné zvíře – Žádné zvíře nezabije jiné zvíře bez důvodu). V závěru všech sedm bodů nahradilo jediné heslo: „VŠECHNA ZVÍŘATA JSOU SI ROVNA, ALE NĚKTERÁ JSOU SI ROVNĚJŠÍ.“¹³

Totalitní režimy se nespokojily pouze s pozměňováním skutečností, nýbrž skutečnosti důmyslně měnily. Ve svém románu 1984 George Orwell popisuje oddělení, které se skládalo jen z pracovníků, jejichž náplní bylo vyhledávat a shromažďovat původní výtisky knih, novin a jiných dokumentů, které se nejdříve nahradily jinými a následně zničily. Novinové číslo tak mohlo být přepsáno i desetkrát, zařazeno do šanonu s původním datem a neexistoval žádný jiný výtisk, který by mu protiřečil. Byla odstraněna a znovu a znovu přepsána původní vydání knih, která vycházela bez přestání v nových a nových vydáních, ale bez zmínky, že se v nich něco změnilo. Člověk se mohl pouze spoléhat na falzifikáty o daných skutečnostech, či spoléhat na vlastní paměť. Ovšem v případě ideologického nátlaku a dění kolem, vzpomínky upadají v zapomnění a časem je lze těžko odlišit od představ.¹⁴

¹² Orwell, G. *Farma zvířat*. Praha: Aurora, 2004. str. 60

¹³ Srov. Orwell, G. *Farma zvířat*. Praha: Aurora, 2004. str. 141

¹⁴ Srov. Orwell, G. 1984. Bratislava: Sloart, 2006. str. 37

Tištěné slovo má neskutečně velký vliv. Na tuto skutečnost poukazuje George Orwell i v románu *Farma zvířat*. Při porušování zásad, na kterých se dohodla, vznesla zvířata proti tomuto námitku. Odpovězeno jim bylo též otázkou: „Soudruzi, není pravděpodobnější, že se vám to jen zdálo? Máte o takových rezolucích nějaké důkazy? Je to snad někde na papíře?“ A protože nebylo pochyb, že nic takového nikde zapsáno není, přijala zvířata vysvětlení, že se zmýlila.¹⁵

V souvislosti s úpravou jak historických, tak i současných faktů, či jejich zamlčování, lidé neměli možnost ověřit si skutečnou pravdu. Vládnoucí strana tohoto faktu zneužívala a občanům předkládala i velmi rozdílné informace na tutéž situaci. George Orwell na tuto skutečnost upozorňuje ve svých dílech, kdy např. popisuje, jak důležitou roli hraje fakt, se kterým státem (1984) či farmou (*Farma zvířat*) je vládnoucí strana ve sporu. Obyvatelé jsou ihned informováni o válečném stavu s touto zemí – farmou v případě neshod, avšak v případě nastolení přátelství se popírá jakýkoli konflikt s touto zemí – farmou. Nastává tak situace, že člověk – zvíře už ani netuší, s kým je jeho země – farma ve sporu.

Totalitní režim se vyznačuje nejen pozměňováním skutečnosti, ale nedílnou součástí manipulativních praktik totalitních režimů je i jeho propaganda. V lidech musela být neustále posilováno přesvědčení o dobrém úmyslu vládnoucí strany a jejich představitelů. V románech *1984* i *Farma zvířat* George Orwell popisuje propagandu režimu. Více se tomuto totalitnímu nešvaru věnuje *1984*, které přibližuje neustálé televizní zpravodajství, přísně cenzurovaná filmová představení i povinné ideologicky zaměřené schůze, všudypřítomné plakáty oslavující Stranu či jejího představitele. Setkání emociálně působila na straníky, jednalo se o hymnus na oslavu moudrosti a majestátu vůdce, ale též o úmyslné potlačování vědomí. Lidé fanaticky a bezmyšlenkovitě vykřikovali hesla, jákali a zpívali budovatelské písně.¹⁶ Průběh prvotních schůzí je zmíněn i ve *Farmě zvířat*: „O nedělích se nepracovalo. Zvířata snídala o hodinu později a pak se odbývala ceremonie, která se nikdy nesměla vynechat. Nejprve se vztyčovala vlajka, po vztyčení vlajky vpochoďovala všechna zvířata do stodoly, aby se zúčastnila velkého shromáždění zvaného „schůze“. Zde plánovala

¹⁵ Orwell, G. *Farma zvířat*. Praha: Aurora, 2004, strana 70

¹⁶ Srov. Orwell, G. 1984. Bratislava: Slovart, 2006

práce na příští týden, přijímala rezoluce a diskutovala. Schůze vždy končila zpěvem a odpoledne patřilo odpočinku.“¹⁷

Společné pro totalitní režimy i výše uvedená díla George Orwella je fakt, že obyvatelům státu nebyla nikdy přiznána skutečnost vlastního nezdaru. V případě, že informace náhodou pronikla mezi občany, vždy se za neúspěchy skrýval nepřítel státu, který daný neúspěch zapříčinil. Noviny, televize i rozhlas popisovaly lidem podvrtné činy, které tyto osoby učinily, a to jen za účelem poškodit prosperující stát. A občané byli šťastni, když byl viník (spíše nevinný člověk) dopaden a přísně potrestán. V totalitních režimech ani neexistoval sebemenší pokles výroby či úrody. V románu 1984 autor přibližuje fantaskní statistiku, nezakládající se na pravdě, která je lidem předkládána. Popisuje naplánování výroby na 145 milionů párů obuvi, ale ve skutečnosti je vyrobeno pouze 62 milionů párů. Fakt však není přiznán, nýbrž je opraven plán na 57 milionů párů. Pro obyčejné občany to však stejně nemá žádný význam, jelikož většina z nich stejně chodí bosa, ale vedení strany nepřipustí, že se sebemeně zmýlilo.¹⁸ Na skrývání skutečnosti je poukázáno i v díle *Farma zvířat*, kdy zvířatům začne docházet krmivo. Aby si okolní svět nevytvořil nevhodnou představu o hospodaření na farmě, je pozván člověk zvenčí, jemuž měl být nenápadně předveden očividný blahobyt. Nevelké množství zrní nasypané na barely naplněné pískem předkládalo opravdu dojem blahobytu a nikterak nepřipomínalo chudobu, která na farmě vládla.¹⁹

Totalitní režim důsledně tají jemu nepříznivé informace, ty následně přetvoří do podoby, které tomuto zřízení jsou poplatné a až poté s nimi seznámí své občany. Ti, jelikož nemají možnost konfrontace, jsou nuceni předloženým faktům uvěřit. Taktéž neustálým opakováním hesel opěvujících vládnoucí stranu si tato zajišťuje přízeň svých občanů. Mít jiný názor než strana se nevyplácí, občan je stíhán a hrozí mu odnětí svobody. V totalitním režimu člověk nemá možnost volby, musí souhlasit s idejemi vládnoucí strany.

¹⁷ Srov. Orwell, G. *Farma zvířat*. Praha: Aurora, 2004. str. 54

¹⁸ Srov. Orwell, G. 1984. Bratislava: Slovart, 2006. str. 37

¹⁹ Srov. Orwell, G. *Farma zvířat*. Praha: Aurora, 2004. str. 80

2. Riziko mediální manipulace

2.1. Stručný obecný popis a moc masových médií

George Orwell si je především ve svém románu 1984 plně vědom moci, kterou masová média mají. Masová média každého člověka dennodenně obklopují, proto je v dnešním světě velmi důležité mít o nich přehled. Člověk je tvor komunikativní a média slouží ke komunikaci, lze je však velmi snadno zneužít. Schopnost komunikovat určuje a zásadním způsobem modifikuje vývoj člověka jako jedinečného živočišného druhu. Sociální komunikace je předpokladem vytváření společenských skupin a existence mezilidských vztahů, je nezbytnou bází spolupráce, soutěžení i konkurence. Navíc způsob komunikace odráží i převládající formy interpersonálních a skupinových vztahů a dominantní svět hodnot. Přitom je zřejmé, že nejvýznamnějším informačním a komunikačním prostředkem současnosti jsou bezpochyby sdělovací a komunikační systémy neboli masová komunikační média.²⁰

Společenskou komunikaci můžeme rozdělit na tři roviny:

- **Interpersonální komunikace** – je spontánní, neformální a elementární. Využívá mnoho prostředků exprese, především jazyk, ale i zvláštní reakce, například řeč těla. Interpersonální komunikaci nejméně omezují psychologická a kulturní omezení.
- **Institucionální komunikace** – jde o komunikaci mezi institucemi, organizacemi, formálními společenstvími, ale i mezi nadřízenými a podřízenými. V tomto případě lze považovat za jistý druh dané komunikace právní systémy, ústavy, nařízení, úřední vyhlášky apod. Institucionální komunikace umožňuje funkční existenci velkých společenství, její formy a význam závisí především na typu zřízení, stavu demokracie, ale i na tradici a úrovni politické a občanské kultury. Institucionální komunikace může být omezovaná, anebo politicky formulovaná.

²⁰ Srov. Sekot, A. Sociologické texty. Brno: IMS, 2004. str. 40

- **Mediální komunikace** – masová komunikace uskutečňovaná médii a v médiích. Jde o společenskou komunikaci udržovanou tiskem, rozhlasem, ale především televizí. Je velmi silně svázána různými předpisy a omezeními a zároveň vždy podléhá usměrňujícímu vlivu konkrétního prostředku masové komunikace zákonům volného trhu a kromě toho je skoro vždy omezovaná politickými stranami a zájmovými skupinami.²¹

Není asi sporu o to, že noviny, časopisy, kinematografie, rozhlas televize, internet, počítačové hry, kabelové a satelitní vysílání, informace a zábava prostřednictvím mobilních telefonů – to vše významnou měrou tvoří podobu současného života rozvinutých společností, které samy sebe označují jako „informační“. Ovlivňuje je to proto, že se jedná o komunikační prostředky, které umožňují (a současně podporují a vytvářejí) svérázný typ společenské komunikace. V nejobecnější rovině ji lze charakterizovat šířením sdělení (tím se podstatně liší od komunikace mezi jednotlivci, pro niž je příznačná výměna sdělení). Noviny, časopisy, filmy, rozhlasové a televizní vysílání, internetové stránky, to vše je určeno k tomu, aby se šířilo z jednoho místa a mohlo být použito všemi, kdo na to narazí nebo si to vyhledají. To znamená, že příjemci či uživatelé novin, časopisů, vysílání apod. nejsou konkrétní jedinci či skupina jedinců, nýbrž anonymní, jen obecně definované množiny příjemců – jež si pro svou velikost a anonymitu vysloužily označení „masa“. Proto se pro tato média vžilo označení „masová média“.²²

Jestliže hovoříme o masových médiích, jedná se o historicky a společensky podmíněné formy sociální komunikace, jejichž společným charakteristickým rysem je to, že:

- díky technickým, organizačním a distribučním možnostem jsou dostupné neomezenému množství adresátů a využíváné jejich velkým počtem;

²¹ Srov. Ilowiecki, M. T. Manipulace v médiích. (Přel. Žantovský, P.) Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008 str. 10 - 11

²² Srov. Mičienka M., Jiráková J. a kolektiv. Základy mediální výchovy. 1. vyd. Praha: Portál, 2007 str. 17 - 18

- nabízejí těmto uživatelům obsahy, které pro ně mohou být z různých důvodů (pro poučení, orientaci ve světě, návody na jednání i jako zdroj zábavy) použitelné;
- tyto obsahy nabízejí průběžně nebo pravidelně a
- na zájmu a potřebách uživatelů namnoze závisí samotná existence těchto forem komunikace (ať z důvodů ekonomických, politických).²³

Masová média lze rozdělit podle typu užívané technologie, které masovou komunikaci umožňují. Na počátku dějin moderních médií stojí **tištěné slovo**. Jako první se v domácnostech začaly objevovat kalendáře, později knihy a nakonec noviny. Od samého počátku byly noviny skutečným nebo alespoň potencionálním spojencem či protivníkem vládnoucí moci, v minulosti bývaly často využívány jako nástroj prosazování stranických zájmů a politické propagandy. Stranické listy však prohrály soubor s komerčně orientovaným tiskem a to jak ideově, tak tržně.

Na konci devatenáctého století se jako technická novinka objevil film, který nabídl rostoucímu publiku příběhy, podívanou, poučení, hudbu, dramata, komiku, akčnost i technické triky. Využil rozšiřující se kapacity volného času mas lidí a pokryl přijatelnou formou trávení rodinných chvil odpočinku. Finanční dostupností uspokojil poptávku masových rozměrů. Film se stal nejen novou podobou „zábavního průmyslu“, ale i dobově mocným nástrojem propagandy. Do dějin filmové propagandy nepochybně vstoupilo dílo německé dokumentaristky Leni Riefenstahloové, která ve třicátých letech vytvořila umělecky jedinečné a ideově silně kontroverzní filmy o nacistickém sjezdu a berlínské Olympiádě 1936. Film se stal tvůrcem masové kultury, prostřednictvím televize se dostává k masám publika a ztráta návštěvníků kin je více než kompenzována novým publikem televizním.²⁴

Rozhlas a televizi v současné době vlastní téměř každý člověk. Obě média dovedla k vysoké technologické úrovni možnosti telefonu, telegrafu, pohyblivé i nepohyblivé fotografie a nahrávání zvuku. Důležitou žánrovou inovací společnou pro

²³ Jiráček J., Köpplová B. Masová média. Portál, 2009 str. 21

²⁴ Srov. Sekot, A. Sociologické texty. Brno: IMS, 2004 str. 44

rozhlas a televizi je atomizace masy publika ve smyslu přímého sledování, přenášení a zaznamenávání událostí v dimenzích reálného místa a času. Tedy ve chvíli a v místě, kdy se dějí.

Obsah rozhlasového vysílání tvořila od samého počátku z velké části hudba a příchodem televize tento trend ještě zesílil. Prostřednictvím rozhlasu se hudba stala mnohem dostupnější a vysílací obsahy pestřejší. Postupem času nastal přerod rozhlasu z domácího rodinného média na médium individuální.

Televize se objevila jako nový technický vynález, který masově uspokojoval nově konstruované potřeby společnosti, její frustrace a hlubší obecnější tendence. Lidé většinou nebývají spokojeni s realitou, proto všemožně hledají možnosti úniku a televize jim umožňuje přenášet se do prostředí zbaveného běžných každodenních starostí a trápení.²⁵

V současném světě je člověk obklopen médii a záleží pouze na jednotlivci, jaké médium či jakou informaci si vybere. Nesmí však opomenout, že média mají jak své kladné, tak i záporné stránky. Hovořit pouze o pozitivěch masmédií a mlčením o jejich negativěch by bylo hrubou chybou.

Podle M. T. Ilowieckého jsou **pozitivní hodnoty masmédií** v podstatě tyto²⁶:

- všeobecný pokrok v dostupnosti informací,
- společné sílení společenské komunikace posiluje vědomí všelidského společenství,
- rychlost předávání zpráv – dnes se už všichni a všude mohou všechno dovědět,
- možnost účasti na kultuře a vzdělání ve velmi široké míře
- pomoc jednotlivcům v uskutečňování různých těžkých rozhodnutí,
- demaskování zla, nemožnost skrýt zlo, ať by se objevilo kdekoli,
- možnost upozorňovat na různá nebezpečí,

²⁵ Srov. Sekot, A. Sociologické texty. Brno: IMS, 2004 str. 43 - 46

²⁶ Srov. Ilowiecki, M. T. Manipulace v médiích. (Přel. Žantovský, P.) Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008 str. 10 - 11

- možnost skutečného dialogu,
- šíření ověřených a dobrých vzorů (například fungování demokracie, zdravého života, trávení volného času a podobně),
- posilování hospodářského, politického a intelektuálního rozvoje.

Negativní hodnoty masmédií:

- možnosti politické a ideologické manipulace,
- vytváření deformované reality – mediální, nebo pojmenované podle nejdůležitějšího masmédiá – televizní reality, kdy lidé přijímají znetvořenou realitu a přitom nevnímají její znetvoření, což jim stěžuje kontakt s každodenní všedností, mění jejich chápání světa i kritéria hodnocení, a kamufluje pravdu,
- vznik závislosti na potěšení a zábavě
- utváření druhotného kulturního a intelektuálního analfabetismu,
- zamlžování etických norem, oslabování mravního základu a zodpovědnosti,
- oslabování společenských a rodinných svazků, které jsou nahrazovány křehkými svazky jiného druhu – společenství před televizní obrazovkou, ztížení nebo znemožnění kritického hodnocení osob, institucí či idejí, protože velice závisí na způsobu jejich prezentace v masmédiích. Tím se rozhodování většiny dostává pod přímý řídicí vliv zájmových skupin,
- šíření špatných životních vzorů, postojů, falešných autorit a podobně,
- přesvědčování o nových a nevyhnutelných potřebách, tužbách a podobně.

Už z tohoto přehledu je zřejmé, jaké obrovské možnosti produkovat zlo mají masmédiá. O tom, zda v nich převládají dobré nebo špatné vlastnosti, se dovídáme díky vědomému pozorování masmédií a výzkumu jejich skutečného vlivu na jednotlivce a společnost. Dnes je rozšířené přesvědčení, že masmédiá velmi snadno podléhají zlu a vzdalují se od pravdy. Přizpůsobují se ale média lidem, nebo naopak, přizpůsobují se lidé masmédiím? Je velmi pravděpodobné, že se jedná o vzájemné působení.²⁷

²⁷Srov. Ilowiecki, M. T. Manipulace v médiích. (Přel. Žantovský, P.) Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008 str. 10 - 11

Jedním z hlavních pramenů moci je kontrola nad tím, čemu lidé věří (ve smyslu nejen náboženské víry, ale jejich postojů, mínění, jednání – jde tedy především o kontrolu vědomí). Je tedy jasné, jakou roli mohou sehrávat masmédiá, zejména televize.²⁸

2.2 Možnosti masmédií v totalitním režimu a v demokracii

Slovo může mít stejně reálné účinky jako skutek, je tedy možné působit pomocí slov. A na této skutečnosti je založena propaganda. Původně tento termín vyjadřoval rozšiřování idejí, především křesťanské víry. Jakmile se jí zmocnila politická moc, stala se nástrojem k posílení jejího postavení. Propagandu mnoho lidí považuje za něco negativního a spojuje ji s totalitními režimy. V tomto smyslu chápe propagandu jako šíření negativních cílů a myšlenek, vnucování názorů, které jsou výhodné jen pro vládnoucí stranu. V současné době propaganda slouží ke kontrole informací, usměrňování veřejného mínění. Propaganda je ovlivňuje nejen slovem, ale i obrazem. Ne však každé působení slova a obrazu je propagandou.

Komunismus, ale i nacismus pomocí propagandy zotročoval myšlení lidí, vnucováním určitých přesně vymezených forem veřejného života, předkládáním zkreslených informací. Všechny zprávy, které směřovaly k občanům, procházely přísnou cenzurou. Ta pečlivě kontrolovala vhodnou interpretaci každé skutečnosti.

O působení propagandy i cenzury v životě obyčejných občanů píše George Orwell v románech 1984 a Farma zvířat. Autor líčí provádění cenzurních zásahů, pořádání schůzí a mítinků, oslavy vůdce, přetváření minulosti i současnosti. Zobecníme-li formu těchto aktivit, můžeme konstatovat, že se **propaganda vyznačuje těmito základními postupy:**²⁹

- **Jednoduchost.** Sdělovaná informace musí být co nejjednodušší. Tak jednoduchá, aby ji pochopil co největší počet lidí. Jednoduchá, dobře

²⁸ Srov. Ilowiecki, M. T. Manipulace v médiích. (Přel. Žantovský, P.) Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008. str. 11

²⁹ <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/propaganda> 15.2.2011

srozumitelná lež vždy porazí složitou pravdu. Zjednodušení propagované informace znamená méně namáhavé, rychlejší, příjemnější nebo méně nepříjemné zpracování podávané informace.

- **Oslovení emocí.** Propaganda musí co nejvíce vyvolat například sympatie, antipatie, lásku, sexualitu, nenávisť, závist, strach i úzkost. Citově prostoupené informace se pamatují a vybavují snáze než informace citově neutrální.
- **Oslovení představitosti.** Pohyblivé barevné obrazy kombinované s patřičnými zvuky nebo dobře vymyšlená jednoduchá metafora, která se stane rozšířeným sloganem, je k nezaplacení.
- **Opakování je matkou moudrosti.** A pomáhá vypěstovat u cílové skupiny Pavlovův reflex. Členové cílové skupiny začnou postupně na zadaný podnět myslet nebo cítit v požadovaném směru.³⁰

Existuje sedm hlavních kategorií působení propagandy:

- politická propaganda, jejíž cílem je udržení nebo získání politické moci
- ekonomická propaganda, jejíž cílem je působení na spotřebitele, aby kupovali určité zboží či měli důvěru v ekonomický systém
- válečná propaganda, jejíž cílem bylo demoralizování protivníka a podpoření morálky vlastního obyvatelstva
- diplomatická propaganda, jejíž cílem je vyvolání či posílení přátelství potencionálních spojenců a vyvolání či posílení nepřátelství potencionálních spojenců nebo nepřátel
- didaktická propaganda, jejíž cílem je prosazování společensky žádoucích cílů v oblasti výchovy a výuky
- ideologická propaganda, jejíž cílem je šíření komplexních systémů ideí nebo víry
- eskapistická propaganda, jejíž cílem je odvedení pozornosti od společenských problémů³¹

³¹ <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/propaganda> 15. 2. 2011

V totalitních režimech i v demokracii se člověk v průběhu svého života neustále setkává s propagandou. Většinou si to ale neuvědomuje. Během jediného dne je konfrontován s velkým množstvím informací, takže přestává rozlišovat, kdy se jedná o „pouhé“ podání informací a kdy jsou mu tyto informace podány s cílem ovlivnit jeho myšlení o daném tématu, propagovat určitý výrobek nebo myšlenku. Rozdíl mezi propagandou a podáním informace je v záměrném působení na příjemce informace s cílem ovlivnit jeho mínění, myšlení, hodnocení události (propaganda) a pouhým podáním informace, kdy je ponecháno na příjemci, aby si na problém udělal názor sám na základě svých životních zkušeností nebo konfrontací s jinými zdroji informace.³²

Snad ještě více než propaganda se v totalitních režimech uplatňovala cenzura. Ta se sice nezrodila v totalitních režimech, nýbrž už krátce po vynálezu knihtisku. Provází nás již od konce první poloviny 15. století, kdy byl ustanoven první cenzurní úřad. Cenzura se dá přirovnat k nástroji k ovládnutí lidí, zamlčování faktů či šíření dezinformací, který postupně ovládl nejen knihtisk, ale všechna postupně vznikající média. Nelze říci, že se v demokratické společnosti cenzura nevyskytuje, ale totalitní režimy ji dovedly téměř k dokonalosti.³³ Cenzura v nějaké podobě existuje v každém typu společnosti a je nevyhnutelným doprovodným jevem svobody výkonu projevu, kterou je nutno za zvláštních okolností omezovat. V totalitních režimech se stává součástí výkonu a udržení moci a dostává podobu striktních opatření, často dlouhodobé povahy.

J. Jiráková a B. Köpplová rozlišují čtyři typy cenzury (podle motivů vedoucích k uplatnění cenzurních zásahů):³⁴

- **Morální cenzura** je nejčastější. Její podstata spočívá v tom, že vládnoucí moc chrání svou morálku tím, že svým občanům podává pouze morálně nezávadné informace.
- **Vojenská cenzura** se uplatňuje během vojenského konfliktu, kdy je nutné se snažit o utajení informací, které by mohly napomoci nepříteli.

³² <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/propaganda> 15. 2. 2011

³³ <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/cenzura> 15. 2. 2011

³⁴ Srov. Jiráková J., Köpplová B. Masová média. Portál, 2009 str. 366

- **Politická cenzura** je omezení projevů svobody tisku a svobody vyjadřování, které zdánlivě nebo reálně ohrožují vládu kritikou a prezentováním opozičních názorů. S touto cenzurou se lze setkat v nedemokratických zemích, ale i v demokraciích.
- **Náboženská cenzura** je uplatňována tam, kde je vláda silně pod vlivem určitého náboženského vyznání. Vede k cenzurování názorů a vyznání jiných náboženství.

Určitý typ propagandy i cenzury funguje i v dnešní době ve všech politických zřízeních. Existují však určitá pravidla dobrého informování. Záleží však nejen na žurnalistovi, ale především na režimu, zda a do jaké míry mohou být naplněna. Na pravidlech jedné privátní televize lze pochopit nutnost podávání neúplných či nepravdivých informací v totalitním režimu.

Privátní televize Polsat uvádí tyto **normy pro práci s informacemi**:

- **Informace musí být pravdivé.** To znamená, že se musí opírat o věrohodný pramen, který musí být vždy uvedený.
- **Informace musí být vyčerpávající.** Nepřijatelné je obcházení podstatných informací nebo částečné informování. Podstatná informace zaručí příjemci podle možnosti plnou vědomost o realitě a je nezbytná k tomu, aby si příjemce mohl o skutečnosti vytvořit vlastní názor.
- **Informace musí být nestranné.** Výběr a obsah informace nemohou ovlivňovat žádné ohledy na přesvědčení, politické sympatie, vlastní názor novináře, majetkové poměry či politické propojení na kulturní, rasové, náboženské názory.
- **Informace musí být věrohodné.** Věrohodnost znamená kromě jiného nepřítomnost vědomé lži, nestrannost, dle možnosti úplnost informací a jejich dokumentace. Při prezentaci názorů je nutné zachovat jejich smysl v souladu se záměry mluvčího. Referování o výrocích nesmí měnit jejich smysl a úmysl dotyčného. Zkracování vyjádření, které mění jejich obsah nebo srozumitelnost, je nepřípustné.

- **Informace musí souviset.** To znamená krátké připomenutí historie dané záležitosti, předchozí události nezbytné pro pochopení dané informace a také prezentace jejího pokračování až po úplné završení.
- **Informace musí být zdokumentované.** Dokumentace znamená již řečenou kontinuitu, odvolávání se na minulé události, vypomáhání si archivním materiálem, schémata a v případě potřeby také názorem odborníků.
- **Informace musí být oddělené od komentáře.** Vedle předání informace je třeba prezentovat případně konfrontovat i názory, které tato informace případně vyvolává, včetně názorů extrémních i vlastní komentář novináře či redakce je pro diváka informací.
- **Informace se musí předávat kompetentně a srozumitelně.** Kompetence v tomto případě znamená znalost předmětu, o němž se mluví, a ověřování toho, co budí pochybnosti.
- **Informace musí být v mezích zákona.** Zvláště to platí o tiskovém zákoně, zákoně o ochraně osobních údajů, a také o nedotknutelnosti náboženského přesvědčení či ochrany etnických a jiných společenských skupin.
- **Televizní zpravodajství má významný vliv na kulturu, jazyk, názory a postoje diváků.** Způsob prezentace informací je doplňkovým obsahem zpravodajství.³⁵

Pokud se s těmito normami ztotožníme, pak můžeme konstatovat, že v nedemokratických režimech je informace vnímána jako jeden z podstatných prostředků, s jejichž pomocí mohou naplňovat vlastní cíle, a současně jako jeden z klíčových rizikových faktorů, který může režim ohrozit.³⁶ Spisovatelé, žurnalisté, umělci a jiné osoby působící v médiích nemohli nejen svobodně vyjádřit své názory a myšlenky, nemohli ani pravdivě informovat o dění nejen v zahraničí, ale i ve vlastní zemi. Lidé však potřebují určité informace pro svůj rozvoj a fungování, ať už

- o vnějším světě (o jiných společenstvích či celé lidské společnosti)
- o sobě samém (o vlastním společenství, o jeho problémech a životě)
- o minulosti (nejen vlastního, ale i jiných společenství).

³⁵ Srov. Ilowiecki, M. T. Manipulace v médiích. (Přel. Žantovský, P.) Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008, str. 103 - 104

³⁶ Srov. Jirák J., Köpplová B. Masová média. Portál, 2009

Tyto tři typy informací jsou podstatné pro rozvoj každé společnosti, ale je třeba pozorně sledovat, zda se neobjevuje porušování, podvody, blokády, neboť ty se mohou vyskytnout i v demokracii, ač méně a v jiných formách než v totalitních režimech.³⁷

V demokraticky orientovaných zemích je hluboce zakořeněna představa o svobodě slova a náboženství. S tím souvisí i svoboda tisku. Lidé činní v masových médiích mohou dle vlastního uvážení předávat jakékoli informace bez většího omezení, avšak musí citlivě vážit veškeré své příspěvky. Etika a morálka musí převažovat nad exkluzivitou a finančním ziskem.

³⁷ Srov. Ilowiecki, M. T. Manipulace v médiích. (Přel. Žantovský, P.) Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008 str. 107

3. Pedagogika a sociální pedagogika v mediální výchově

3.1 Mediální výchova

Masová média nás provázejí po celý život. Batolata poslouchají pohádky z rádia, předškolní děti sledují televizní pořady, školáci většinou vlastní počítač, bez kterého si v pubertě nedovedou představit život, a starší lidé mají stále nejvíce v oblibě tištěné slovo. Masová média produkují obrovské množství nejrůznějších obsahů od zpravodajství po zábavu a je stále těžší se orientovat v tom, co je zpráva, co osvěta, co zábava, co podbízivá výplň času, která má udržet pozornost čtenáře, posluchače či diváka. Obrovská záplava mediální produkce vytváří dojem, že si stále máme z čeho vybírat. Ostatně média sama nás neustále ujišťují, že nám nabízejí jen to, co chceme.³⁸

Společenské povědomí o médiích pomáhá zvyšovat mediální výchova. Mediální výchovou neboli mediální gramotností se zpravidla rozumí soubor poznatků a dovedností potřebných pro orientaci v nabídce mediálních produktů, které vytvářejí prostředí, v němž se člověk pohybuje. Původní funkcí této výchovy bylo rozvíjení kritického myšlení, v dnešní době se již jedná o schopnost orientovat se v prostředí produkovaném masovými médii označovanou za mediální gramotnost. Mediální výchova představuje systematickou snahu zvyšovat společenské povědomí o médiích. Současně chápe jako povinnost vybavit jednotlivce dovednostmi potřebnými k samostatné tvorbě mediálních sdělení. Zejména se zaměřuje na porozumění společenským hodnotám, na dovednosti komunikace, na každodenní praktické činnosti mediální povahy a na výchovu k samostatnému myšlení.

Mediální výchova směřuje k naplnění dvou cílů. Prvním je pěstování kritického myšlení u příjemců z řad publika, druhým cílem je praktická příprava jednotlivce na samostatné využívání médií. Zde se žáci a studenti učí vyhledávat informace a realizovat vlastní myšlenky a nápady. U masových médií, především tisku, rozhlasu

³⁸ Srov. Mičienka M., Jiráček J. a kolektiv. Základy mediální výchovy. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. str. 7

a televizi, je velmi malá možnost aktivně se podílet na utváření mediálního prostoru. Výchovné působení má za úkol minimalizovat nekritické přijímání toho, co člověk čte, slyší nebo vidí.³⁹

Mediální výchova si plně uvědomuje nutnost výzkumu nežádoucích mediálních následků a má snahu je v co největší míře omezit. Současní konzumní diváci se totiž často ztotožňují s pořady, které jsou jim předkládány, a o dopadu této skutečnosti pro společnost není pochyb.

Mediální gramotnost je tvořena:

- poznatky potřebnými pro získání kritického odstupu od médií, ale současně umožňujícími maximální využití potenciálu médií jako zdroje informací, kvalitní zábavy, využití volného času
- dovednostmi usnadňujícími kritický odstup i maximální kontrolu vlastního využívání médií.

Mediální gramotnost zahrnuje základní poznatky o fungování médií (vlivu vlastnictví, výrobních postupech) a o společenské roli médií (politické, kulturní), a to v současnosti i v historické perspektivě (jak vývoj samotných médií, tak sociální a kulturní dějiny s přihlédnutím k roli médií). Významnou součástí mediální gramotnosti je znalost hlavních mediálních produktů, jejich uspořádání a pravidelnosti (žánrové typy, zjednodušování, předpojatost). Především jde o schopnost určit typ nabízených sdělení, posoudit jejich věrohodnost. Mediální gramotnost propojuje poznatky o společnosti a jejím politickém a sociálním uspořádání s poznatky z historie, užití mateřského jazyka. Spontánní osvojení si mediální gramotnosti bez systematicky získávaných poznatků, jejich ověřování a rozvíjení je prakticky vyloučené a vede pouze k posilování obav, úzkostí či předsudků. Proto je dnes mediální problematika běžnou součástí všeobecného vzdělávání.⁴⁰

³⁹ http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Heslar/medialni_vychova.htm 25. 2. 2011

⁴⁰ Srov. Mičienka M., Jiráková J. a kolektiv. Základy mediální výchovy. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. str. 9

3.2 Sociální pedagogika v mediální výchově

V současné době je velmi důležité se orientovat v masových médiích. Již na základních školách se jako součást mateřského jazyka či výchovy k občanství žáci učí mediální gramotnosti. V dnešní době je včasná informovanost nutností, vždyť děti školou povinné jsou častými návštěvníky internetových sociálních sítí, kde se mohou stát snadnou obětí trestného činu nebo trestnou činností páchat. Důsledná kontrola rodičů a varování dětí je nezbytné. Anonymní internet je zahlcen pedofily, kteří se pod různými záminkami snaží vetřít do přízně nezletilých a následně je zneužít; děti jsou velmi zdatné při práci s počítačem a kopírují filmy a hudební produkce nejen pro svoji potřebu, ale i pro své kamarády, čímž se nevědomě dopouštějí trestného činu. Nebezpečí hrozí nejen od dospělých, ale též od vrstevníků. Nabádání mladistvých vrstevníků k sebevraždě či k dokonale štíhlé postavě jsou alarmující. Všeobecně internet nabízí mnoho témat, ze kterých si děti mohou vybírat, ale ne všechny jsou pro ně vhodné.

Ale nejen děti jsou v ohrožení. V současné době čekají nástrahy na každého z nás. Chybné vyhodnocení podané informace může člověka připravit o veškerý majetek i lidskou důstojnost.

Masová média mohou ovlivnit neskutečné množství lidí jak pozitivně, tak i negativně. Ať už si je člověk ochoten připustit či nikoli, faktem je, že média ovládají náš postoj a přístup nejen k dění kolem nás, ale především k lidem. Lidé mají určité předsudky k etnickým menšinám, k lidem trestaným, postiženým, drogově závislým a mnoha dalším. Je proto velmi důležité jaké informace a především jak jsou uživatelům překládány. Média totiž ve velké míře působí i výchovně. Jestliže občan bude zahlcen zprávami o trestné činnosti romské populace, její nemožnosti začlenit se do společnosti, odmítání práce a využívání sociálních dávek, utvoří si o těchto lidech na základě sděleného vlastní představu a na všechny tak bude pohlížet stejně. Není pro něj vůbec rozhodující, že osobně toto etnikum nezná, nikdy s ním neměl negativní zkušenost a na vlastní oči může vidět, že jsou výdělečně činní. Nebo osoby propuštěné z výkonu trestu. Nikoho nezajímá, co předcházelo ztrátě jeho svobody, ale pohlíží na něj jako na nenapravitelného zločince. Za drobný trestný čin se tito lidé pak mohou dostat

až na samé dno lidské společnosti. Kvůli výkonu trestu mají problém najít si práci, chybí jim finanční prostředky, které je mohou připravit o rodinu i o domov a nakonec páchají další trestnou činností.

Sociální pedagogika si je vědoma vlivu, jaký mají média na chování jednotlivce i společnosti. Proto vede žáky ke kritickému přístupu mediálních sdělení, ke schopnosti analyzovat tato sdělení a posoudit jejich věrohodnost. Současně se snaží vybavit žáky takovými poznatky a dovednostmi, které jim umožní využívat média ve svůj prospěch (získávání informací, naplnění volného času).

4. Sociologický průzkum

4.1 Cíle průzkumu

V dnešní době si člověk bez médií nedovede představit život. Každý si dle svého vkusu může vybrat, zda bude ve volném čase sledovat televizi, poslouchat rádio, číst knihu, noviny nebo časopis. Zároveň je k dispozici množství žánrů od vzdělávacích po komerční zábavu. Všeobecně se soudí, že lidé s nižším vzděláním se spokojí s nižší úrovní mediální tvorby než lidé s vyšším vzděláním, mladí lidé vyhledávají spíše zábavu, starší lidé dávají přednost dokumentaristice či zpravodajství. Pak ovšem vyvstává otázka, zda muži a ženy mají stejný či rozdílný vkus týkající se médií. Osobně se domnívám, že se obě pohlaví zájmově rozchází, a proto jsem si jako cíl průzkumu stanovila porovnat preference masových médií a preference jimi vytvářených žánrů u žen se středoškolským vzděláním.

Vycházím z této hypotézy: mladí lidé neupřednostňují četbu knih a novin, dávají přednost sledování televize, u které chtějí především relaxovat. Nezajímají je příliš vzdělávací pořady a objektivní zpravodajství. Tuto hypotézu jsem stanovila na základě pozorování mladých lidí a jejich obsahu konverzace.

4.2 Metoda průzkumu

K získání dat bylo použito metody dotazníku, který byl zpracován formou uzavřených otázek. Respondenti odpovídali na čtrnáct otázek, na každou otázku byl možný výběr pouze jedné možnosti odpovědi z varianty a) až d).

4.3 Charakteristika výběrového vzorku

Hypotéza byla testována na dvou souborech po dvaceti osobách s dosaženým středoškolským vzděláním. Respondenty byly ženy ve věkovém rozmezí 18 až 25 let (první skupina) a ve věkovém rozmezí 45 až 60 let (druhá skupina). Jelikož pro průzkum bylo důležité, aby respondenti splňovali určitá kritéria (ženy určité věkové

kategorie s minimálně středoškolským vzděláním), byl dotazník předán předem vybraným úřednicím správy sociálního zabezpečení.

4.4 Vyhodnocení výsledků

Úvodní dvě otázky dotazníku se týkají všeobecných dat, v následujících dvanácti otázkách jsou respondenti dotazováni na svůj vztah k médiím.

otázka č. 1

První otázka se týká věku respondenta, umožňuje jej zařadit do skupiny mladších či starších respondentů. Bylo osloveno čtyřicet respondentů, z nichž dvacet bylo zařazeno do první skupiny ve věku 18 až 25 let a dvacet do skupiny druhé ve věku 45 až 60 let.

otázka č. 2

Druhá otázka zjišťuje nejvyšší dosažené vzdělání. Zde se již projevuje drobný rozdíl mezi oběma skupinami. V první skupině mladších respondentů uvádí 15 osob nejvyšší vzdělání středoškolské s maturitou a 5 osob vyšší odborné vzdělání, ve druhé skupině starších respondentů má všech 20 osob vzdělání středoškolské s maturitou.

otázka č. 3

Ve třetí otázce měli respondenti uvést své nejoblíbenější médium. Vybírat mohli z možností: televize, noviny a časopisy, knihy, internet, film.

Tab. 1 Nejoblíbenější médium

Možnosti	I. skupina	II. skupina
Televize	9	5
Internet	7	0
Film	4	0
Noviny, časopisy	0	1
Knihy	0	14

Za nejoblíbenější médium v I. skupině uvedlo televizi 9 respondentů (45 %), internet 7 respondentů (35%) a film 4 respondenti (20%). Ve II. skupině 14 respondentů (70 %) upřednostňují knihy, televizi 5 respondentů (25 %) a 1 respondent (5 %) uvádí jako nejoblíbenější médium noviny a časopisy.

Mladí lidé mají bližší vztah k technickým médiím než osoby starší. Ty byly od mládí spíše zvyklé číst knihy a dodnes je preferují. Zde je nejvíce znát generační rozdíl mezi oběma skupinami, kdy internet řadí 35 % mladých respondentů na první místo v oblibě médií a knihy neuvádí žádný respondent. Ve skupině starších respondentů 70 % považuje za své nejoblíbenější médium právě knihy a internet neuvádí žádný z respondentů. Obě skupiny řadí televizi na vyšší místa, což v dnešní době, kdy je toto médium samozřejmostí v každé domácnosti, není překvapivé.

otázka č. 4

V otázce čtvrté uváděli respondenti důvod, proč preferují právě jimi zvolená média. Na výběr byly možnosti: mám ráda tištěné slovo; vždy je mohu mít při sobě; z důvodu úspory času – mohu dělat více věcí najednou (vnímat médium a např. žehlit); chci u něj pouze odpočívat a pobavit se.

Tab. 2 Důvod, proč respondenti preferují výše uvedené médium

Důvod	I. skupina	II. skupina
Mám ráda tištěné slovo		5
Mohu je mít vždy při sobě		8
Z důvodu úspory času	6	7
Chci u něj pouze odpočívat a pobavit se	14	

Převážná většina dotazovaných z I. skupiny, 14 respondentů (70 %), chce u médií odpočívat a považují je za zdroj zábavy a 6 respondentů (30 %) vnímá média a současně vykonává i jiné činnosti. Ve skupině starších respondentů 8 dotazovaných (40 %) oceňuje, že média mohou mít stále při sobě, 7 dotazovaných (35 %) oceňuje, že může vykonávat více činností najednou a 5 respondentů (25 %) preferuje tištěné slovo.

Již dle výsledků předchozí otázky se dal předpokládat rozdíl mezi odpověďmi na tuto otázku u první i druhé skupiny. Mládež, která preferuje televizi a internet, nemůže mít své médium neustále při sobě, jestliže se však rozhodne sledovat oblíbené médium, chce si u něj odpočinout. Starší respondenti, mající nejvíce v oblibě knihy, upřednostňují tištěné slovo a vyhovuje jim přenosnost jimi zvoleného média.

otázka č. 5

Pátá otázka zjišťuje, co respondenti od médií očekávají. Na výběr byly čtyři možnosti: především informace, především zábavu, informace i zábavu stejným dílem, média mě nezajímají.

Tab. 3 Co respondenti od médií očekávají

	I. skupina	II. skupina
Především informace	2	7
Především zábavu	0	0
Informace i zábavu	18	13
Média mě nezajímají	0	0

V I. skupině vyžaduje od médií 18 respondentů (90 %) informace i zábavu, 2 respondenti (10 %) požadují od médií především informace. Ve II. skupině 13 respondentů (65 %) očekává od médií informace i zábavu a 7 respondentů (35 %) dává přednost především informovanosti.

První i druhá skupina respondentů si uvědomuje nutnost být informována a toto vyžaduje od médií. Pochopitelný je i požadavek na zábavu, u které si chtějí odpočinout. I když se odpovědi obou dotazovaných skupin převážně shodují, je zřejmé, že starší respondenti vyžadují větší informovanost.

Otázka č. 6

Šestá otázka se respondentů tázala, jak často čtou noviny. Na výběr byly uvedeny možnosti: každý den pravidelně, minimálně dvakrát týdně, výjimečně, nečtu je vůbec.

Tab. 4 Jak často čtou respondenti noviny

Možnosti	I. skupina	II. skupina
Každý den pravidelně	0	4
Minimálně dvakrát týdně	3	8
Výjimečně	11	5
Nečtu je vůbec	6	3

V I. skupině 3 respondenti (15 %) čtou noviny minimálně dvakrát týdně, 11 respondentů (55 %) čte noviny výjimečně a 6 respondentů (30%) je nečte vůbec. Ve II. skupině čtou 4 respondenti (20 %) noviny pravidelně, 8 respondentů (40 %) minimálně dvakrát týdně, 5 respondentů (25 %) výjimečně a 3 respondenti (15 %) noviny nečtou.

Z odpovědí vyplývá, že starší respondenti čtou noviny podstatně častěji než mladší respondenti. Předpokládám, že noviny chápou jako pravidelný zdroj aktuálních informací a, jak uvádějí výše, preferují tištěné slovo.

Otázka č. 7

V sedmé otázce uváděli respondenti, jaké typy časopisů preferují. Vybírat mohli z možností: pouze poučné, pouze bulvárního charakteru, poučné i bulvár, časopisy mě nezajímají.

Tab. 5 Jaké typy časopisů respondenti referují

Možnosti	I. skupina	II. skupina
Pouze poučné	1	5
Pouze bulvárního charakteru	2	
Poučné i bulvár	17	14
Časopisy mě nezajímají		1

V I. skupině preferuje poučné časopisy pouze 1 respondent (5 %), 2 respondenti (10 %) čtou pouze časopisy bulvárního charakteru a 17 respondentů (85 %) čte časopisy poučné i bulvárního charakteru. Ve II. skupině upřednostňuje 5 respondentů (25 %)

poučné časopisy, 14 respondentů (70 %) časopisy poučné i bulvár a 1 respondent (5 %) časopisy nečte.

Převážná většina respondentů obou skupin si ráda přečte nejen poučné zprávy, ale ráda si i odreaguje u bulváru. Zbývající počet starších respondentů si vybírá časopisy poučného charakteru, na rozdíl od mladších respondentů, kteří preferují bulvár.

Otázka č. 8

V osmé otázce byli respondenti dotazováni na četnost čtení časopisů. Odpovědi byly voleny z možností: časopisy čtu více jak dvakrát týdně, alespoň jedenkrát týdně, náhodou (např. u lékaře), nečtu časopisy.

Tab. 6 Jak často čtou respondenti časopisy

Možnosti	I. skupina	II. skupina
Více jak dvakrát týdně	11	2
Alespoň jedenkrát týdně	7	8
Náhodou	2	9
Nečtu časopisy		1

V I. skupině čte 11 respondentů (55 %) časopisy více jak dvakrát týdně, 7 respondentů (35 %) alespoň jedenkrát týdně a náhodou 2 respondenti (10 %). Ve II. skupině čtou časopisy více jak dvakrát týdně 2 respondenti (10 %),

Z odpovědí jasně vyplývá, že mladší respondenti čtou časopisy mnohem častěji než respondenti starší, kteří jak již bylo řečeno výše, čtou spíše noviny.

Otázka č. 9

Devátá otázka se týká žánru knih, které respondenti čtou nejraději. Respondenti vybírali z možností: nejraději čtu literaturu faktu, romány dle skutečných událostí, vymyšlené romány (detektivky, zamilované romány, scifi, atd.), nečtu knihy.

Tab. 7 Jakému žánru knih dávají respondenti přednost

Možnosti	I. skupina	II. skupina
Literatura faktu	4	6
Romány dle skutečných událostí	9	7
Vymyšlené romány	6	7
Nečtu knihy	1	

V I. skupině nejraději čtou literaturu faktu 4 respondenti (20 %), romány dle skutečných událostí 9 respondentů (45 %), vymyšlené romány 6 respondentů (30 %) a 1 respondent (5 %) knih nečte. Ve II. skupině preferuje literaturu faktu 6 respondentů (30 %), 7 respondentů (35 %) romány dle skutečných událostí a 7 respondentů (35 %) vymyšlené romány.

V odpovědích obou skupin nejsou významné rozdíly, lze říci, že mladší i starší respondenti mají rádi stejné žánry knih.

Otázka č. 10

V desáté otázce respondenti vybírají na jaké filmy nejčastěji chodí do kina. Respondenti vybírali z možností: do kina chodím na poučné filmy, na filmy zakládající se na skutečných událostech; pouze za zábavou (komedie, horor, krimi, love story, atd.); do kina chodím pouze s dětmi na dětské filmy; nechodím do kina.

Tab. 8 Na jaké filmy chodí respondenti nejčastěji do kina

Možnosti	I. skupina	II. skupina
Na poučné filmy		
Na filmy zakládající se na skutečných událostech		2
Do kina chodím pouze za zábavou	17	5
Do kina chodím pouze s dětmi na dětské filmy		5
Nechodím do kina	3	8

V I. skupině 17 respondentů (85 %) chodí do kina hlavně za zábavou, 3 respondenti (15 %) kino nenavštěvují. Ve II. skupině 2 respondenti (10 %) chodí do kina na filmy zakládající se na skutečných událostech, 5 respondentů (25 %) pouze za zábavou, 5 respondentů (25 %) chodí do kina pouze s dětmi na dětské filmy a 8 respondentů (40 %) do kina nechodí.

Z odpovědí vyplývá, že kino navštěvuje především kvůli zábavě více skupina mladších respondentů, ve skupině starších respondentů většina do kina nechodí vůbec nebo jej navštěvuje pouze s dětmi. Zde je rozdíl odpovědí obou skupin dosti výrazný.

Otázka č. 11

V jedenácté otázce respondenti uváděli typy pořadů, které nejčastěji vyhledávají v televizi. Respondenti vybírali z možností: v televizi vyhledávám především zpravodajství a dokumenty, pouze zábavné pořady, zpravodajství a zábavné pořady rovným dílem, televizi nesleduji.

Tab. 9 Typy televizních pořadů, které respondenti preferují

Možnosti	I. skupina	II. skupina
Zpravodajství a dokumenty	2	3
Zábavné pořady	3	
Zpravodajství i zábavné pořady rovným dílem	15	17
Televizi nesleduji		

V I. skupině si 2 respondenti (10 %) vybírají z televizních pořadů především zpravodajství a dokumenty, 3 respondenti (15 %) zábavné pořady a 15 respondentů (75 %) zpravodajství i zábavné pořady rovným dílem. Ve II. skupině v televizi sledují 3 respondenti (15 %) především zpravodajství a dokumenty a 17 respondentů (85 %) zpravodajství i zábavné pořady rovným dílem.

Odpovědi na tuto otázku se u obou skupin převážně shodují, respondenti považují televizi nejen za zdroj zábavy, ale zdroj poučení.

Otázka č. 12

Dvanáctá otázka se zabývala četností a délkou sledování televize. Respondenti vybírali z možností: sleduji televizi alespoň pět hodin každý den, alespoň dvě hodiny denně, méně jak třikrát týdně, výjimečně.

Tab. 10 Četnost a délka sledování televize

Možnosti	I. skupina	II. skupina
Alespoň 5 hodin denně		
Alespoň 2 hodiny denně	13	14
Méně jak 3 x týdně	7	5
Výjimečně		1

V I.skupině sleduje televizi alespoň 2 hodiny denně 13 respondentů (65 %), méně jak 3 x týdně 7 respondentů. Ve II. skupině sleduje televizi alespoň 2 hodiny denně 14 respondentů (70 %), méně jak 3 x týdně 5 respondentů (25 %), televizi výjimečně sleduje 1 respondent (5 %).

V odpovědích na tuto otázku též není velký rozdíl mezi oběma skupinami. Nejčastěji sledují respondenti televizi alespoň dvě hodiny denně, což při současném způsobu života je celkem obvyklé. Ze zbývajících počtu respondentů věnují sledování televize méně času mladší respondenti.

Otázka č. 13

Ve třinácté otázce byli respondenti dotazováni, jaké stanice poslouchají v rádiu. Respondenti vybírali z možností: v rádiu poslouchám především stanice s maximálním počtem zpráv – radiožurnály; především stanice, kde je vyvážené zpravodajství a hudební produkce; pouze hudební produkci; neposlouchám rádio.

Tab. 11 Jaké stanice v rádiu respondenti poslouchají

Možnosti	I. skupina	II. skupina
Stanice s maximálním počtem zpráv		
Stanice s vyváženým zpravodajstvím a hudební produkcí	13	19
Poslouchám pouze hudební produkci	7	1
Neposlouchám rádio		

V I. skupině 13 respondentů (65 %) si v rádiu pouští stanice s vyváženým zpravodajstvím a hudební produkcí a 7 respondentů (35 %) poslouchá pouze stanice s hudební produkcí. Ve II. skupině 19 respondentů poslouchá stanice s vyváženým zpravodajstvím a hudební produkcí a pouze 1 respondent (5 %) dává přednost stanicím pouze s hudební produkcí.

Téměř všichni starší i většina mladších respondentů požaduje od rádia nejen hudbu, ale průběžně chce být i informována o novinkách, které se dějí nejen v nejbližším okolí, ale i ve světě. Zbývající počet mladších a jeden starší respondent chtějí poslouchat pouze hudební produkci, vyvozují z toho, že rádio spíše využívají jako tzv. zvukovou kulisu.

Otázka č. 14

Ve čtrnácté otázce vyjadřují respondenti názor, jaké zpravodajství a informace média poskytují. Respondenti si odpovědi vybírali z možností: média poskytují dostatečné a pravdivé zpravodajství a informace; dostatečné, ale ne zcela pravdivé zpravodajství a informace; nedostatečné a nepravdivé zpravodajství a informace; nepřemýšlím o tom.

Tab. 12 Názor respondentů, jaké zpravodajství a informace média poskytují

Možnosti	I. skupina	II. skupina
Dostatečné a pravdivé		2
Dostatečné, ale ne zcela pravdivé	16	14
Nedostatečné a nepravdivé		3
Nepřemýšlím o tom	4	1

V I. skupině se 16 respondentů (80 %) domnívá, že média poskytují dostatečné, ale ne zcela pravdivé informace, 4 respondenti (20 %) o tomto problému nikdy neuvažovali. Ve II. skupině se 2 respondenti (10 %) domnívá, že média přinášejí dostatečné a pravdivé zpravodajství a informace, 14 respondentů (70 %) se přiklání k názoru, že informace a zpravodajství jsou dostatečné, ale ne zcela pravdivé, 3 respondenti (15 %) považuje předkládané zpravodajství a informace za nedostatečné a nepravdivé a 1 respondent (5 %) nad problémem nikdy nepřemýšlel.

Odpovědi na tuto otázku se u obou skupin také převážně shodovaly. Většina respondentů se domnívá, že médiu předkládané zpravodajství a informace jsou dostatečné, ale ne zcela pravdivé. Výsledky mě celkem překvapily, předpokládala jsem, že mladší respondenti se budou spíše přiklánět k pravdivosti zpravodajství, avšak ani jeden z respondentů tuto možnost nevedl. Naopak ji uvedl jeden ze starších respondentů.

4.5 Interpretace výsledků a celkové shrnutí průzkumu

V rámci prováděného průzkumu bylo osloveno čtyřicet žen pracujících ve státním sektoru jako administrativní pracovnice. Respondenti byli rozděleni do dvou skupin, kdy v první skupině byli zařazení respondenti ve věku osmnáct až dvacet pět let, do druhé skupiny byli zařazení respondenti ve věku dvacet pět až šedesát let. Všichni respondenti dosáhli středoškolského vzdělání s maturitou, pět z mladších respondentů navíc uvádí vyšší odbornou školu.

V prováděném průzkumu byly kladeny takové otázky, které vypovídaly, jaká média mají respondenti nejvíce v oblibě, kolik času jim věnují, co od médií požadují a na názor na pravdivost či nepravdivost poskytovaných informací.

Na základě provedeného průzkumu lze říci, že mladší respondenti upřednostňují televizi a internet, oproti starším respondentům, kteří nejraději čtou knihy a sledují televizi. Internet řadí mladší osoby mezi nejoblíbenější a považují jej za určitý zdroj zábavy (starší respondenti jej především považují za zdroj potřebných informací a zpravodajství). Příčinu spatřují v tom, že mladí lidé jsou zvyklí s počítači pracovat od dětství a tráví s nimi spoustu času. Do určité míry jim internet nahrazuje i sociální vztahy.

Porovnáním odpovědí obou dotazovaných skupin lze konstatovat, že obě skupiny vyžadují od médií nejen zábavu, ale i určitý zdroj informací a zpravodajství. Starší respondenti uvádějí oproti mladším respondentům vyšší potřebu informací, které na rozdíl od mladších získávají více i čtením novin. Informovanost je ale pro obě skupiny důležitá.

Oslovení respondenti požadují od médií nejen zábavu, ale i poskytování informací. Starší respondenti vyžadují o něco více informace a zpravodajství než mladší respondenti, kteří více upřednostňují zábavu.

Nejvíce mě překvapily odpovědi na poslední otázku průzkumu. Zde jsem předpokládala, že mladší respondenti, kteří nejsou zatíženi předchozím státním zřízením, se budou domnívat, že informace poskytované médii jsou pravdivé. Celých 80 % mladších respondentů si však myslí, že poskytované informace nejsou zcela pravdivé. Ve skupině starších respondentů, kteří mohli porovnávat s dřívějším státním zřízením, se dokonce 10 % domnívá, že informace jsou zcela pravdivé a pouze 5 % respondentů se domnívá, že předkládané informace jsou nepravdivé.

Na základě provedeného průzkumu lze konstatovat, že stanovená hypotéza byla částečně potvrzena. Mladí lidé skutečně neupřednostňují četbu knih či novin. Raději sledují televizi či pracují s internetem. Současně však mladá generace chce být

prostřednictvím médií informována o dění kolem nich i ve světě. V tom byla stanovená hypotéza mylná.

Závěr

Svoboda patří mezi to nejcennější, co člověk může mít. Měl by si jí vážit a pečlivě ji opatrovat. Teprve až ji ztratí, si plně uvědomí, co pro něj znamenala a jak moc mu chybí. Získat ji zpět může trvat velmi dlouho.

Není tomu dlouho, co i v naší zemi vládla nesvoboda a lidé toužili po demokracii. A dnes ti stejní lidé, vzpomínají, jak se jim za totality dobře dařilo a jak byli šťastni. Už zapomněli, že veškeré jim poskytované informace byly přísně cenzurovány, že nemohli vycestovat do zahraničí jako dnes, že na veřejnosti mohli diskutovat pouze o „nezávadných“ tématech, že i za chybně pochopenou větu mohli mít problémy nejen oni, ale i jejich rodiče či děti. Vše negativní vytěsnili z paměti a svoje zidealizované vzpomínky předkládají dětem nebo vnoučatům. Není proto divu, že se někteří mladí lidé hlásí ke komunistické straně a touží žít v takové zemi jako dříve jejich rodiče či prarodiče. Vůbec si přitom nepřipouštějí úskalí této doby. Především těmto lidem je třeba neustále připomínat stinné stránky totalitního režimu.

Je třeba si uvědomit, že svobodu lze ztratit velmi snadno. Lidé si ani nemusí uvědomit, že ji záměrnou manipulací ztratili. Vše záleží pouze na těch osobách, kterým lidé dali svoji důvěru.

Shrnutí

Bakalářská práce na téma kritika totalitních režimů v díle George Orwella poukazuje na stinné stránky a manipulativní praktiky totalitního režimu. Současně upozorňuje na riziko mediální manipulace.

První část bakalářské práce stručně charakterizuje totalitní režimy a za pomoci románů 1984 a Farma zvířat George Orwella kriticky ukazuje život v totalitním státě. Poukazuje také na propagandu, cenzuru a ostatní manipulativní praktiky, kterými takový stát ovládal své občany.

Druhá část bakalářské práce stručně popisuje masová média, její klady a zápory. Věnuje se také možnostem masmédií v totalitním režimu a v demokracii. Vymezuje základní pojmy jako propaganda, cenzura.

Třetí část bakalářské práce se zabývá mediální výchovou a její charakteristikou. Poukazuje na nutnost orientovat se v masových médiích i mediálních sdělení, proto se mediální výchově učí již na základních školách.

Závěrečná část dotazníkovým šetřením zjišťuje preference masových médií a preference jimi vytvářených žánrů u žen se středoškolským vzděláním.

Anotace

Práce charakterizuje, kritizuje a přibližuje manipulativní praktiky totalitních režimů, k čemuž využívá dílo George Orwella. Poukazuje na moc masových médií, její možnosti v totalitním režimu a v demokracii. Součástí práce je sociologický průzkum, porovnávající preference masových médií a jimi vytvářených žánrů.

Annotation

Thesis characterizes, criticises and discovers manipulative practices of totalitarian regimes, where to the piece of George Orwell is used. Thesis adverts to a power of mass media, possibilities of this power in totalitarian regimes and in the democracy. Sociological research is also part of the thesis, research compares preferences of the mass media and genres had been created by them.

Klíčová slova

Totalitaritní režimy, totalitarismus, masová média, manipulace, cenzura, propaganda, mediální výchova

Keywords

Totalitarian regimes, totalitarianism, mass media, manipulation, censorship, propaganda, medial education

Seznam použité literatury

Aron, R. Demokracie a totalitarismus. Brno: Atlantis, 1993

Fromm, E. Strach ze svobody. Praha: Naše vojsko, 1993

Ilowiecki, M. T. Manipulace v médiích. (Přel. Žantovský, P.) Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2008, ISBN 978-80-86723-50-1

Mičienka M., Jirák J. a kolektiv. Základy mediální výchovy. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, 296 s. ISBN 978-80-7367-315-4

Jirák J., Köpplová B. Masová média. Portál, 2009

Orwell, G. 1984. Bratislava: Slovart, 2006

Orwell, G. Farma zvířat. Praha: Aurora, 2004

Orwell, G. Hold Katalánsku a Ohlédnutí za Španělskou válkou. Praha: Odeon, 1991

Radvan, E., Vavřík, M. Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách. Brno: IMS, 2009

Řehoř, A. Metodologie I. Brno: IMS, 2009

Sekot, A. Sociologické texty. Brno: IMS, 2004

Internetové zdroje

<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/propaganda> 15. 2. 2011

<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/cenzura> 15. 2. 2011

http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Heslar/medialni_vychova.htm 25. 2. 2011